

УДК 332.3:502.4

Остапчук С. М., к.т.н., доцент, Бондарець О. П., магістр
(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

СТРУКТУРА ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ СЛАВУТСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті розглянуто особливості формування природно-заповідного фонду Славутського району Хмельницької області. Виконано аналіз існуючого кількісного і якісного стану природно-заповідних територій та об'єктів, виявлені перспективи їх розвитку для забезпечення збереження, відтворення та охорони земель. *Ключові слова:* природно-заповідний фонд, землеволодіння, землекористувачі.

В період становлення і розбудови економіки нашої держави питання дослідження природно-ресурсного потенціалу набули особливої актуальності. Важливою складовою його розвитку виступає природно-заповідний фонд (ПЗФ). Проте на відміну від лісових, земельних, водних та мінеральних сировинних ресурсів він досліджений значно менше, що знижує його значення в системі економічного потенціалу, забезпечення екологічної рівноваги природи і формуванні світоглядних орієнтирів людини. Питання формування, використання та управління територіями й об'єктами ПЗФ має вирішуватися, починаючи з регіональних масштабів і охоплювати всю країну, оскільки природно-заповідні землі розглядаються як складова частина світової системи природних територій, що перебувають під особливою охороною.

Багато вчених досліджували питання подальшого розвитку та удосконалення природно-заповідної мережі: Андрієнко Т.Л., Балацький О.Ф., Гетьман В.І., Грищенко Ю.М., Данилишин Б.М., Коваль Я.В., Мовчан Я.В., Стойко С.М., Якимчук А.Ю. та інші [1-4].

Проте, незважаючи на чисельні напрацювання, проблема використання земель ПЗФ у ринкових умовах господарювання вивчена ще недостатньо. Тому на даному етапі важливим завданням є дослідження та оптимізація структури, наукове обґрунтування стратегічних напрямків збалансованого еколого-економічного використання, відтворення й розвитку ПЗФ.

За даними Державного агентства земельних ресурсів, за роки неза-

лежності України загальна площа земель природно-земельного фонду розширена більш ніж удвічі. Станом на 25.07.13 до його складу входять понад 7607 об'єктів загальною площею 3,3 млн га, що становить 5,4 відсотка території держави. Це, зокрема, 19 природних та 4 біосферних заповідники, 38 національних природних парків, 55 регіональних ландшафтних парків, 3203 пам'ятки природи, 2853 заказники, 635 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 800 заповідних урочищ. Незважаючи на це, площа природно-заповідного фонду в Україні залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де в середньому показник заповідності становить 15 відсотків. Тому на сьогодні нагальною постає проблема удосконалення використання існуючої мережі ПЗФ та створення нових природно-заповідних територій (ПЗТ) та об'єктів (ПЗО).

Варто зазначити, що актуальність дослідження використання земель ПЗФ значною мірою зумовлена зміною форм власності на землю за умов переходу України на ринкові форми господарювання. Приватизація земель є одним із критичних факторів, який обмежує створення територій та об'єктів ПЗФ, ускладнюючи збереження складових структурних елементів національної екологічної мережі. Процеси глобалізації спричиняють посилення конкуренції за користування землями ПЗФ країни і одночасно відбувається збільшення екологічних та техногенних загроз.

«Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» визнає реальними ті факти, що в останні роки повільно збільшується загальна площа заповідних територій, почастишали випадки нецільового використання, недотримання режимів вилучення земель з особливою охороною, погіршення управління територіями ПЗФ [5].

Згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд України» ПЗФ становлять ділянки суші та водного простору, природні комплекси та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення моніторингу навколишнього природного середовища [6].

На території Славутського району Хмельницької області, площа якого 116274,4 га, станом на 25.07.13 налічується 29 природно-заповідних територій та об'єктів загальною площею 841,02 га. Це становить лише 0,72 відсотків території району, тобто показник заповідності району значно менший ніж по Україні. В цілому природно-заповідний фонд Славутського району за якісним та кількісним скла-

дом охарактеризовано в табл. 1.

Таблиця 1

Якісна та кількісна характеристика ПЗФ Славутського району

№ з/п	Категорії	Кількість об'єктів	Площа, га	Питома вага у загальній площі ПЗФ, %
1.	Заказники:	12	654,61	77,84
	загальнодержавного значення, в тому числі:	1	101,07	12,02
	- ботанічні	1	101,07	12,02
	місцевого значення, в тому числі:	11	553,54	65,82
	- ботанічні	4	164,23	19,53
	- ландшафтні	1	197,96	23,54
	- лісові	3	79,34	9,43
	- гідрологічні	2	104,3	12,40
	- геологічні	1	7,71	0,92
2.	Пам'ятки природи місцевого значення, в тому числі:	13	96,53	11,48
	- комплексні	1	5,1	0,61
	- ботанічні	7	16,16	1,92
	- гідрологічні	4	28,7	3,41
	- геологічні	1	46,57	5,54
3.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	3	63,55	7,56
4.	Заповідні урочища	1	26,33	3,13
	Всього:	29	841,02	100

Як видно, об'єкти і території ПЗФ належать всього до 4 категорій, майже всі місцевого значення, крім одного ботанічного заказника загальнодержавного значення.

Дані природно-заповідні території без вилучення в окреме землеволодіння знаходяться в користуванні таких землекористувачів: ДП "Славутський лісгосп" (загалом – 423,54 га), Шепетівський військовий лісгосп (загалом – 26,29 га), Манятинська (197,96 га), Полянська

(40,8 га), Крупецька (35,0 га), Печиводська (7,31 га), Берездівська (46,57 га), Ганошільська, (25,53 га), Старокривинська (31,3 га) сільські ради та Славутська міська рада (6,72 га).

Раціональне використання земель природно-заповідного фонду неможливе без ефективного управління ними. Оцінка ефективності управління ПЗТ необхідна для збереження, виявлення та ліквідації можливої деградації цінних природних комплексів.

За законом "Про природно-заповідний фонд України" для управління заказниками спеціальні адміністрації не створюють. Управління ними здійснюється підприємствами, установами та організаціями, у віданні яких вони перебувають [6]. Кількість заказників на території району становить 12 і за загальною площею вони є найбільш поширеною категорією ПЗФ (77,84%).

Вважаємо, що належне управління заказниками не виконується. Усі заказники знаходяться у складі і на балансі землекористувачів, які матеріально не зацікавлені у збереженні цих територій. На більшості ПЗО відсутні навіть межові охоронні знаки, передбачені законодавством. Межі заказників мають переноситися в натуру силами і засобами землекористувачів при відповідній допомозі районної землевпорядної служби. Та й практично режим охорони та використання землекористувачами ПЗО не завжди дотримується.

Як підкреслюється у звіті Рахункової палати України, заказники загальнодержавного значення повинні фінансуватись із державного бюджету, проте це не виконується. На сьогодні заказники перебувають у вкрай скрутному стані. На їх утримання кошти ні з державного, ні з місцевого бюджету не виділяються. У такому ж становищі, а то ще й гіршому, знаходяться й інші категорії – пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Сучасна система управління природно-заповідним фондом для Славутського району показана на рисунку.

Відомо, що за характером управління існуючі ПЗО можна поділити на дві групи: активного (або реального) і пасивного управління.

До першої групи відносяться ПЗО, які визнані юридичними особами, мають спеціальну адміністрацію, штати, фінансуються із державного або місцевого бюджетів. Це природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, штучно створені ПЗТ колекційно-паркового типу загальнодержавного значення.

Рисунок. Система управління ПЗФ

До другої групи належать ПЗО, створені без вилучення їх у землевласників (землекористувачів). Всі об'єкти району мають пасивну форму управління, бо вони не визнані юридичними особами, не мають спеціальних адміністрацій, їх утримують за власний кошт підприємства, організації та установи, у віданні яких вони знаходяться.

Що стосується подальшого розширення території ПЗФ, то слід зазначити, що на сьогодні чітких рекомендацій відносно рекомендованих площ ПЗТ немає ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науковій літературі. За даними World Watch Institute для підтримання нормального функціонування ландшафтів і екосистем будь-якого регіону площа «диких» (первісних), не перетворених, неушкоджених людською діяльністю територій у його межах має становити не менше 10-12% загальної території. Оптимальна ж площа заповідних територій повинна бути ще більшою і досягати 20% [4].

Розрахунок мінімально необхідної та оптимальної площі природно-заповідного фонду для Славутського району наведені в табл. 2, за якою видно, що система ПЗТ потребує значного розширення.

Таблиця 2

Обґрунтування необхідної площі ПЗФ Славутського району

Площа району	116277,40 га	
Фактична площа ПЗФ	841,02 га	
Мінімально необхідна площа ПЗФ (10-12%)	11627,74 – 13953,29 га	
Оптимальна площа ПЗФ (20%)	23255,48 га	
Фактична частка наявної площі ПЗФ від необхідного значення	мінімального	6,03% – 7,23%
	оптимального	3,62%

У ході виконання досліджень нами були розроблені і побудовані картосхеми: «Розміщення природно-заповідного фонду Славутського району» (масштаб 1:60000), «Використання земель гідрологічного заказника місцевого значення «Княже озеро» (масштаб 1:2000), «Розміщення екологічної мережі Славутського району» (масштаб 1:60000).

Славутський район за багатьма показниками розвитку ПЗФ – загальної площі, кількості, показника заповідності, якісним складом – відстає від їх значення по області і по Україні загалом, а отже, вони не є оптимальними і значно відстають від міжнародних стандартів. Тому формування природно-заповідної мережі Славутського району потребує подальшої роботи.

Загалом же, організація заповідної сфери Славутського району, як і в цілому всієї держави, потребує принципової реорганізації, а саме: перенесення орієнтирів із традиційного розширення площ ПЗФ – зберігаючи цю тенденцію – на якісну сторону справи. Їх діяльність повинна спрямовуватися на підтримання екологічного балансу не лише безпосередньо на ПЗО, а й на значно більших територіях.

1. Гірний Б. М. Еколого-економічні аспекти розвитку природно-заповідного фонду України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» [Електронний ресурс] / Гірний Богдан Миколайович. – Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К. : 2008. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/342741.html>.
2. Грищенко Ю. М. Основи заповідної справи : навч. посібник / Ю. М. Грищенко. – Рівне : РДТУ, 2000. – 239 с.
3. Заповідна справа в Україні : навч. посібник / [Парчук Г. В., Стойко С. М., Андрієнко Т. Л., Малишева Н. Р. та ін.], за заг. ред. М. П. Стеценка, М. Д. Гродзинського. – К. : 2003. – 306 с.
4. Якимчук А. Ю. Економіка та організація природно-заповідного фонду : монографія / А. Ю. Якимчук. – Рівне, 2007. –

208 с. 5. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (від 21.09.2000 р. № 1989-III): за станом на 21.09.2000 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. 6. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (від 16.06.1992 р. № 2456 – XII): за станом на 01.01.2011 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

Рецензент: к.т.н., доцент Ліщинський А. Г. (НУВГП)

Ostapchuk S. M., Candidate of Engineering, Associate Professor, Bondarets O. P., Master (National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne)

STRUCTURE AND LAND USE OF NATURAL RESERVE FUND SLAVUTA DISTRICT KHMELNITSKYI REGION

In the article the features of formation of natural reserve fund Slavuta district Khmelnytskyi region. The analysis of existing quantitative and qualitative status of protected areas and sites identified for their development prospects for conservation, restoration and land protection. Keywords: nature-reserve fund, land tenure, land users.

Остапчук С. Н., к.т.н., доцент, Бондарец О. П., магистр (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

СТРУКТУРА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА СЛАВУТСКОГО РАЙОНА ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассмотрены особенности формирования природно-заповедного фонда Славутского района Хмельницкой области. Выполнен анализ существующего количественного и качественного состояния природно-заповедных территорий и объектов, выявлены перспективы их развития для обеспечения сохранения, воспроизводства и охраны земель. Ключевые слова: природно-заповедный фонд, землевладения, землепользователи.
